

تب آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی

(منطقه ۲۲ تهران)

مؤلف: محمد رضا جمالی

سرشناسه: جمالی، محمد رضا، ۱۳۶۵ -

عنوان و نام پدیدآور: تاب آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی

(مطالعه موردی: منطقه ۲۲ تهران) / مؤلف محمد رضا جمالی.

مشخصات نشر: تهران، به اندیش ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری: ۱۳۶ ص.

شابک: ۲۰۰۰۰۰ ریال : ۳-۴-۹۷۹۲۴-۶۰۰-۹۷۸

نوع: فهرست نویسی: فیا

دداشت: کتابنامه: ص. ۱۱۱.

موضوع: تاب آوری -- ایران -- نمونه پژوهی

موضوع: Resilience (Personality trait)-- Iran-- Case studies

رده بندی: ۹۷۸ / ۳۵ / ۴۲۸ / ۹۷۸ / ۳۵ / ۴۲۸

رده بندی دیویی: ۳۵ / ۴۲۸

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۰۴۰۴۰۱

شناسنامه

عنوان: تاب آوری شهری در برابر مخاطرات طبیعی (منطقه ۲۲ تهران)

ناشر: انتشارات به اندیش

مؤلف: محمد رضا جمالی

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۷

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۹۲۴-۴-۳

طراح جلد و صفحه پرداز: محمد حسین جمالی

پیشگفتار

زندگی انسان‌ها در درون محیط جغرافیایی شکل می‌گیرد و سازمان می‌یابد که طبیعت و محیط طبیعی بخشی اساسی از آن می‌باشد که منابع و امکانات ضروری حیات انسان‌ها را نظیر آب، هوا، خاک، زمین و... در اختیار می‌گذارد و شرایط لازم را برای حیات و زندگی فراهم می‌آورد. در کنار این، محیط طبیعی شامل فرآیندهای فیزیکی و زیستی، محیطی پویا و دائماً در حال گردش، تغییر و تبدل و تعادل انرژی می‌باشد که پدیده‌ها و وقایعی چون سیل، زلزله، آتش‌شان، خشکسالی، ترسالی، بهمن، طوفان، آذرخش، و... (فارغ از دستکاری‌های انسان)، از ویژگی‌ها و روندهای شاکله طبیعت می‌باشند. چنین پدیده‌هایی به سبب ایجاد مخاطره را برای انسان دارند و می‌توانند در شرایط خاص، باعث وارد آمدن خساراتی به انسان شوند.

سوانح طبیعی که جزئی از فرایند زندگی بشر بشمار می‌روند و هر روز بر تعداد و تنوع آنها افزوده می‌شود، به‌عنوان چالش اساسی در جهت نیل به توسعه پایدار جوامع انسانی مطرح شده‌اند در نتیجه شناخت شیوه‌های نیل به پایداری، بوسیله الگوهای مختلف کاهش آسیب‌پذیری، برنامه‌ریزی و مدیریت سوانح وارد شده است و جایگاهی مناسب در سیاست‌گذاری‌های ملی هر کشور یافته است، تا شرایط مطلوبی را برای کاهش کارآمد و مؤثر در خطرات در سطوح مختلف مدیریت سوانح بخصوص مخاطرات طبیعی، شامل خسارات وسیع و ناهنجاری‌های گسترده اجتماعی ایجاد نمایند.

رویارویی با سوانح طبیعی در سالهای اخیر تبدیل به یکی از بزرگترین دغدغه‌های نوع بشر شده است. علیرغم همه تلاش‌ها و پیشرفت‌های صورت گرفته بمنظور مقابله با مخاطرات و بحران‌های طبیعی، محدودیت‌هایی از جانب طبیعت به انسان تحمیل می‌گردد که از آمادگی صد درصدی انسان‌ها برای

مقابله جلوگیری می‌کند. مواردی از قبیل ممکن نبودن پیش‌بینی دقیق، حجم زیاد خسارات وارد شده در مدت زمانی کوتاه، از جمله محدودیت‌های ذکر شده هستند. بنابراین ارکان یک جامعه (مدیریتی، کالبدی و اجتماعی) باید همواره در شرایط آماده برای مقابله با این مخاطرات ناگهانی باشند تا حجم خسارات تا حد ممکن کاهش دهند.

در این میان شهرهای تاب‌آور، شبکه‌ای پایدار از سامانه‌های کالبدی و جوامع انسانی هستند که سامانه‌های کالبدی، مؤلفه‌های ساخته شده و طبیعی شهر هستند که شامل جاده‌ها، ساختمان‌ها، زیرساخت‌ها، ارتباطات و تأسیسات تأمین انرژی، سیستم‌های مسیرهای آب، خاک، توپوگرافی، جغرافیا و سامانه‌های طبیعی هستند. در نتیجه، سامانه‌های کالبدی همانند بدن شهر هستند. هنگام حوادث نیز سامانه‌های کالبدی باید باقی بمانند و در فشارهای شدید به عملکرد خود ادامه دهند. شهر بدنه سامانه‌های کالبدی تاب‌آور در برابر حوادث، بسیار آسیب‌پذیر خواهد بود. شهرهای تاب‌آور، بر اساس قوانین بدست آمده از تجربه‌های حوادث گذشته، در محله‌های شهری ساخته شده‌اند. آنها ممکن است در برابر نیروهای حاصل از مخاطرات خم شوند اما دچار شکست نمی‌شوند. ضروری است بحث تاب‌آوری در کشور ایران نیز با تنوع زیستی، فرهنگی، قومی، اقلیمی، منابع و ویژگی‌های توسعه‌ی فراوان و تاریخ غنی و چالش‌های متنوع آن از دیدگاه‌های مختلف بررسی شود.

فهرست مطالب

۱	مقدمه
فصل اول: مطالعه وضع موجود	
۷	موقعیت جغرافیایی شهر تهران
۱۰	مطالعات پایه
۱۱	آب‌وهو
۱۳	دما
۱۴	بارش
۱۴	رطوبت نسبی
۱۶	منابع آب
۱۶	زمین‌شناسی استان تهران
۲۱	ویژگی منطقه ۲۲ تهران
۲۲	مشخصات جغرافیایی و اقلیمی منطقه ۲۲ تهران
۲۶	تاریخ منطقه ۲۲ تهران
۲۸	جمعیت‌شناسی منطقه ۲۲ تهران
۳۹	محلات منطقه ۲۲ تهران

فصل دوم: روش‌شناسی

۳۳	روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۳۳	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۳۴	جامعه آماری و تعداد نمونه
۳۴	تعریف عملیاتی و مفهومی متغیرها
۳۶	سوالات
۳۶	فرضیات
۳۶	آزمون روایی
۳۷	آزمون پایایی (اعتبار پذیری)
	فصل سوم (یافته‌های تحقیق)

۴۱	یافته‌های توصیفی پرسشنامه شهروندان
۴۱	➤ جنسیت
۴۲	➤ وضعیت سن
۴۳	➤ وضعیت ازدواج
۴۴	➤ وضعیت تحصیلات
۴۵	یافته‌های تخصصی پرسشنامه شهروندان
۴۵	➤ بعد اجتماعی و فرهنگی
۴۵	➤ ایمنی
۴۶	➤ دانش

۴۷	➤ نگرش
۴۸	➤ مهارت
۴۹	➤ سرمایه اجتماعی
۵۱	➤ بعد اقتصادی
۵۱	➤ شدت (میزان) خسارت
۵۳	➤ ظرفیت یا توانایی جبران خسارت
۵۴	➤ ظرفیت یا توانایی برگشت به شرایط مناسب
۵۷	➤ بعد کالبدی
۵۷	➤ کاربری‌های ناسازگار
۵۸	➤ سترو
۵۹	➤ تراکم
۶۰	➤ فضاهای بر
۶۲	➤ بعد نهادی
۶۲	➤ بستر نهادها
۶۳	➤ روابط نهادها
۶۴	➤ عملکرد نهادها
۷۳	➤ نتیجه‌گیری
۷۶	➤ یافته‌های پرسشنامه نخبگان
۷۶	➤ میزان اهمیت شاخص‌های تاب‌آوری
۷۸	➤ بعد اجتماعی و فرهنگی
۷۹	➤ ایمنی
۸۱	➤ دانش
۸۳	➤ نگرش
۸۵	➤ مهارت

- ۸۷ ➤ سرمایه اجتماعی
- ۸۹ بعد اقتصادی
- ۸۹ ➤ شدت (میزان) خسارت
- ۹۰ ➤ ظرفیت یا توانایی جبران خسارت
- ۹۱ ➤ ظرفیت یا توانایی برگشت به شرایط مناسب
- ۹۳ بعد کالبدی
- ۹۳ ➤ کاربری‌های ناسازگار
- ۹۴ ➤ دسترسی
- ۹۵ ➤ تراکم
- ۹۶ ➤ فضاهای باز
- ۹۸ بعد نهادی
- ۹۸ ➤ بستر نهادها
- ۹۹ ➤ روابط نهادها
- ۱۰۱ ➤ عملکرد نهادها
- ۱۰۹ نتیجه‌گیری
- ۱۱۰ پیشنهادات و راهکارها
- ۱۱۱ منابع و مآخذ
- پیوست‌ها
- ۱۱۹ پرسشنامه شهروندان
- ۱۲۳ پرسشنامه نخبگان

مقدمه

پژوهش‌های کاربردی در امور مربوط به ایمن‌سازی شهرها در برابر سوانح طبیعی سبب افزایش ابتکارات در طراحی‌ها و یافتن بهترین سیاست‌ها خواهد شد. سیاست‌ها و اقدامات کاهش مخاطرات با دو هدف اجرا می‌شود:

۱. ایمن‌سازی جامعه برای تاب‌آوری در برابر مخاطرات، در حالی که فعالیت‌های توسعه‌ای سبب افزایش آسیب‌پذیری جامعه نسبت به مخاطرات نشود.

۲. طرح‌ها، برنامه‌های کاهش مخاطرات سنتی، بر پایداری و مقاوم‌سازی سیستم‌های کالبدی تمرکز داشته است.

در این راستا بسیاری از مطالعاتی که پیرامون مخاطرات بر روی سیل، طوفان، زلزله، آتش‌سوزی‌های جنگل، آزار و یخبندان و دیگر حوادث شدید آب‌وهوایی متمرکز شده‌اند به بررسی این موضوع می‌پردازند که چرا مردم به مناطق مستعد بحران نقل مکان یا حرکت می‌کنند؟ و درک آنها از خطر چگونه است؟ بنابراین بحث پیرامون آمادگی است که همه ابعاد را پیوند داده و به درک عدم اطمینان و همچنین کاهش آسیب‌پذیری کمک می‌کند؛ یعنی رویکرد تاب‌آوری بنا بر این برای دستیابی به این هدف، گنجانیدن برنامه‌های افزایش تاب‌آوری در کاهش آسیب‌پذیری شهروندان و جامعه که در معرض مخاطرات و سوانح طبیعی هستند در طرح‌های توسعه شهری ضرورت دارد. بطور کلی دو نوع استراتژی برای مواجهه با سوانح طبیعی وجود دارد که شامل استراتژی‌های پیش‌بینی و استراتژی‌های تاب‌آوری است؛ اولی برای

روبه‌رو شدن با مشکلات و معضلات شناخته شده بکار می‌رود و دومی برای مقابله با مشکلات ناشناخته. در این بین تاب‌آوری؛ به منزله ارتقاء توانایی جامعه، برنامه‌ریزی و آمادگی برای جذب و بهبود و موفقیت بیشتر برای مقابله با اثرات ناخواسته بعد از سوانح و ترمیم و بهبود جامعه سانحه دیده از لحاظ اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و کالبدی است. بر این اساس پیوند بین توسعه جامعه، مدیریت و مدیریت سوانح برای ایصال جامعه تاب‌آور در برابر مخاطرات، ضروری است.

مخاطرات طبیعی، پتانسیل این امر را دارند که در نبود سامانه‌های تقلیل مخاطرات، به بحرانی با پیامدهای ترسناک تبدیل شوند. در طی سالهای گذشته، جهان شاهد برخی از مخاطرات پیش‌بینی نشده طبیعی چون سونامی، گردباد و زمین‌لرزه بوده است. برخی از ابزارهای پیش‌بینی نشده بکار گرفته شده‌اند اما واقعتاً این است که مخاطرات آینده را نمی‌توان بر اساس شواهد، پیش‌بینی و براحتی غالب، اندازه و مکان این مخاطرات را از پیش، بیان کرد؛ بنابراین افزایش یا بهبود توان ظرفیتی یک سامانه برای ایستادگی و بازیابی در برابر مخاطرات بسیار مهم است. در حال حاضر، بسیاری از سازمان‌های دولتی و غیردولتی، تاب‌آوری گروه‌ها و جوامع را در اولویت قرار داده و به این امر بوسیله تحقیق، تهیه و توسعه برنامه‌ها، سیاستگذاری‌ها و همچنین با اقدامات آموزشی، مدیریت سوانح پرداخته‌اند. علیرغم تفاوت‌های چشمگیر در رفتار و ساختار سامانه‌های اجتماعی و اکولوژیکی، مفهوم تاب‌آوری بعنوان روشی برای مفهوم‌سازی خطرات و نتایج آنها برای سامانه‌های اجتماعی نیز بکار رفته است. امروزه مفهوم تاب‌آوری در برابر بلایای طبیعی بویژه بعد از پذیرش چهارچوب کاری هیوگو در سال ۲۰۰۵ بسیار موردتوجه قرار گرفته است.

در مقایسه با تاب‌آوری فردی، دانش محدودی در زمینه تاب‌آوری اجتماعی وجود دارد. تاب‌آوری اجتماعی بعنوان توانایی یک نهاد اجتماعی (یک گروه یا جامعه) در جهش به عقب یا پاسخ مثبت در مقابل سختی و بلایا، تعریف شده است. در این راستا، توصیف تاب‌آوری اجتماعی در سه جهت بصورت زیر مورد تأکید است:

الف: جهت مقاومت که اشاره به توانایی یک جامعه برای کاهش اختلال دارد

ب: جهت بازیابی که تمرکز بر سرعت و توانایی بازیابی ناشی از عوامل استرس‌زا دارد.

ج: جهت خلاقیت که خدأب به توانایی یک سیستم اجتماعی برای حفظ روند ثابت حاصل از ایجاد و برسازی، بطوری که جامعه نه تنها به سختی پاسخ دهد، بلکه در انجام این کار به سطح عملکرد بالاتر نیز برسد. بنابراین جامعه‌ای که هر کدام از سه عامل فوق را در خود دارد، ظرفیت بالایی برای تاب‌آوری اجتماعی در آن وجود دارد.